

Hrvati islamske vjeroispovijesti: relikv prošlosti ili moderni europski muslimani?

Ivo Mišur

U prošlosti nisu provedeni popisi stanovništva u kojima su se ispitanici mogli izjasniti u smislu nacionalne pripadnosti. Prvi popisi su bili katastarski i porezni popisi kojima je država utvrđivala svoje tražbine. Sredinom 19. stoljeća popisima se utvrđuje vjeroispovijest podanika, a poslije i jezik. Na naše shvaćanje pojma narod i vlastite identifikacije utjecala je industrijska revolucija za vrijeme koje su se probudili i formirali moderni nacionalni identiteti kroz procese etnogeneze

U prošlosti nisu provedeni popisi stanovništva u kojima su se ispitanici mogli izjasniti u smislu nacionalne pripadnosti. Prvi popisi su bili katastarski i porezni popisi kojima je država utvrđivala svoje tražbine. Sredinom 19. stoljeća popisima se utvrđuje vjeroispovijest podanika, a poslije i jezik. Na naše shvaćanje pojma narod i vlastite identifikacije utjecala je industrijska revolucija za vrijeme koje su se probudili i formirali moderni nacionalni identiteti kroz procese etnogeneze. U hrvatskoj povijesti ovaj pokret poznat je pod nazivom Hrvatski nacionalni preporod. U drugoj polovici 19. stoljeća kristalizirana je većina nacija na području današnje Europe, ali taj proces nije tekao glatko kako se često opisuje u povijesnim udžbenicima. Hrvatski nacionalni preporod isprva koristi ilirsko ime pod kojim u jednu narodnost stavlja sve južnoslavenske narode, na području Dalmacije je dio autonomaša zagovarao postojanje Dalmatinaca kao posebnog naroda, u Dubrovniku, i manjom brojnošću u Splitu, pojavio se pokret Srba katolika.¹ Među hrvatskim pravoslavicima većinom se kristalizirala srpska nacionalna ideja, ali je bilo i onih koji je nisu prihvatili već su se izjašnjavali kao Hrvati.²

U drugoj polovici 19. stoljeća, uslijed ujedinjenja Italije i Njemačke, javlja se ideja o ujedinjenju hrvatskih zemalja pod austrijskom krunom. Sama ideja o Hrvatima islamske vjeroispovijesti razvijena je u vrijeme nakon austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Pravaški političari su zahtijevali ujedinjenje Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom. Ante Starčević artikulirao je ideju o transkonfesionalnoj (katoličkoj, pravoslavnoj i muslimanskoj) hrvatskoj naciji (Starčević, 1992: 14, 27, 53). Ideja Hrvata pravoslavaca bila je asimilacijskog

Ivo Mišur magistar je strojarškog inženjerstva. Radi kao inspektor u nadzoru proizvodnje u Zavodu za ispitivanje kvalitete, Zagreb. Autor je nekoliko članaka na Hrvatskom povijesnom portalu. E-pošta: ivo.misur@gmail.com.

karaktera jer se odnosila isključivo na brojne pravoslavce unutar granica Banske Hrvatske i Dalmacije. Zanimljiv broj muslimana na istom području ideju Hrvata muslimana čini asimilacijsko-ekspanzionističkom jer su ti Hrvati živjeli na prostoru Bosne i Hercegovine.

Prvi popis na kojem se bilježila nacionalnost stanovništva bio je onaj iz 1948. godine. Izjašnjavanje nije bilo posve slobodno već se moralo izabrati između ponuđenih odgovora među kojima na primjer nije bilo Muslimana koji su tek 1971. priznati kao nacija, a dotad su se bili prisiljeni izjašnjavati kao Srbi ili Hrvati. Tek na popisu 2001. godine u Hrvatskoj je omogućeno potpuno slobodno izjašnjavanje nacionalnosti.

U Hrvatskoj danas živi 62 977 muslimana različitih nacionalnosti od kojih je najviše Bošnjaka koji su poslije Hrvata i Srba ujedno treći narod po brojnosti u Hrvatskoj

Ovakav način popisivanja nacionalnosti ponuđenim odgovorima zasigurno je smanjio brojnost priznatih i nepriznatih nacionalnih manjina koje se nisu vjerski ili jezično razlikovale od brojnijih naroda kao što su Vlasi i Romi koji su govorili slavenskim jezikom. Građani Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) islamske vjeroispovijesti se nisu pretopili u Srbe i Hrvate tijekom dvadeset godina nepriznavanja jer je postajala vjerska distinktivna odrednica, koja se očitovala i u onomastici. Često se u literaturi navode podaci o etničkoj strukturi prije 1948. godine. Autori poistovjećuju jezik ili vjeru s današnjom modernom hrvatskom, srpskom ili bošnjačkom nacijom. Otežavajuća okolnost je što u nekim popisima još u 19. stoljeću srpski i hrvatski jezik nije odijeljen te se brojnost Srba, primjerice, izvodi iz broja pravoslavaca koji su govorili srpsko-hrvatskim jezikom. Problematika takvog "prepopisivanja" je postojanje Hrvata muslimana i pravoslavaca te Srba katolika.

Ta ideja doživljava svoj vrhunac za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (NDH) kada postaje službena državna politika. U SFRJ, posebice do 1971. godine kada se priznaje Musliman kao nacionalnost, promiču je određeni bosansko-hercegovački književnici. Padom komunizma i osamostaljenjem Hrvatske nakratko oživljava te je promiču pravaški političari koji su tada imali veći utjecaj nego danas. Tradicionalna gospodarska, ali i kulturna, orijentiranost bosansko-hercegovačkih muslimana prema Zagrebu završila je ubojstvom Blaža Kraljevića i simbolički rušenjem Staroga mosta u Mostaru (Rašeta, 2016).

Konfuzija i fluidnost identiteta

U Hrvatskoj danas živi 62 977 muslimana različitih nacionalnosti od kojih je najviše Bošnjaka koji su poslije Hrvata i Srba ujedno treći narod po brojnosti u Hrvatskoj. S vremenom se kao i ostale manjine asimiliraju u većinski narod te u mješovitim brakovima djeca često prihvaćaju katoličanstvo. Bošnjački broj 33-34 - ožujak - lipanj 2018.

političari i vjerske vođe u Hrvatskoj nemaju asimilacijskih težnji prema Hrvatima u islamskoj zajednici. Svjesni su da je uslijed sličnosti jezika i mentaliteta asimilacija nakon nekoliko generacija vjerojatno. Zato u javnim nastupima ne spominju zaustavljanje asimilacije već njeno usporavanje (Isaković, 2017).

Pa ipak, Bošnjaci u BiH se osjećaju ugroženi od hrvatske politike u vidu politike koja je propagirala Starčevićeve ideje (utjelovljena za vrijeme NDH) te Tuđmanove za vrijeme Domovinskog rata. U njihovu viđenju povijesnog hrvatskog ekspanzionizma na Bosnu i Hercegovinu prije 1993. godine on je bio teritorijalnog i asimilacijskog karaktera, a poslije raspada Jugoslavije je ostao samo teritorijalni te su Hrvati u njihovim očima postali katolički ekspanzionisti. Odnose Bošnjaka prema Hrvatima i Hrvatskoj definiraju i politička zbivanja u Bosni i Hercegovini gdje svakodnevna mogli bismo reći uobičajena stranačka prepucavanja dobivaju nacionalni karakter jer većina stranaka ima nacionalni predznak.

Kod hrvatskih građana islamske vjeroispovijesti, koji vuku korijenje iz Bosne i Hercegovine, nacionalno izjašnjavanje se od sedamdesetih godina disperziralo na Muslimane i Hrvate da bi na popisu 2001. godine došlo do još veće razjedinenosti kad se već postojećim dvjema nacionalnostima pridružila i opcija Bošnjak koja je sada najbrojnija. Bošnjaci Hrvatske imaju asimilacijske pretenzije na članove islamske zajednice koji su se izjasnili kao Muslimani. Bivši zastupnik bošnjačke manjine u Saboru, Šemso Tanković, predlagao je svojevrmeno upisivanje svih Muslimana kao Bošnjaka u popisima što se protivni

Udruge Bošnjaka su uspješno vodile kampanju bošnjakizacije Muslimana te je njihov broj s 19 667 pao na 7 558 u deset godina, dok se broj Bošnjaka povećao za deset tisuća (s 20 755 na 31 479). Dio bivših Muslimana se pohrvatio jer je broj Hrvata islamske vjere porastao s četiri na devet tisuća

pravilima popisivanja te slobodi izražavanja vlastite nacionalnosti. Bošnjaci su već po veličini druga nacionalna manjina u Hrvatskoj poslije Srba. Međutim za razliku od Talijana i Mađara, kojih je dva puta manje, nemaju svog zastupnika u Saboru. Po sadašnjem izbornom zakonu bira se jedan zastupnik za bošnjačku, albansku, slovensku i makedonsku manjinu. Bošnjački predstavnici su na ovoj listi osvajali mjesto u Saboru sve do 2015. godine kada je prvi put pobijedio predstavnik Albanaca (Stav.ba, 2016; Hodžić, 2017).

Bošnjačkim političkim predstavnicima u Republici Hrvatskoj potrebna je što brojnija bošnjačka manjina radi veće legitimnosti zahtjeva za dobivanje jednog zastupničkog mjesta isključivo za Bošnjake. Udruge Bošnjaka su uspješno vodile kampanju bošnjakizacije Muslimana te je njihov broj s 19 667 pao na

7 558 u deset godina, dok se broj Bošnjaka povećao za deset tisuća (s 20 755 na 31 479). Dio bivših Muslimana se pohrvatio jer je broj Hrvata islamske vjere porastao s četiri na devet tisuća. Među Muslimanima ima izvjestan broj ljudi romskog porijekla koji ne vuku svoje porijeklo iz BiH. Konfuziji doprinosi podatak da je prema posljednjem popisu u Hrvatskoj živjelo 2 059 Bosanaca i 75 Hercegovaca (DZS, 2011).³ Strahovi bošnjačkih političari o konfuziji identiteta ostvarili su se na probnom popisu stanovništva gdje se 35 posto bosanskohercegovačkih građana izjasnilo Bosancima umjesto Bošnjacima. Slično raspršivanje nekad kompaktne nacionalne grupe Muslimani dogodilo se u Sloveniji, Crnoj Gori, Srbiji te Makedoniji (Jović, 2013: 144).

Prema istraživanju provedenom 2007. godine na 500 Bošnjaka/Muslimana u Bosni i Hercegovini 55,7 posto ih se identificiralo kao Muslimani. Oni koji su se tako izjasnili bili su konzervativnijih pogleda i zatvoreniji prema Zapadu od onih koji su se izjasnili Bošnjacima (Abazović, 2010: 165). U Hrvatskoj je među Muslimanima po nacionalnosti bilo 6 704 muslimana po vjeroispovijesti što znači da je bilo 11,3 posto nemuslimana. Među Bošnjacima je udio nemuslimana gotovo identičan, 11,2 posto, s tim da ih je od toga 28 posto bilo druge vjeroispovijesti, a ostatak su bili ateisti i neizjašnjeni. Udio nemuslimana među obje grupe u Hrvatskoj ne pokazuje naznake da su jedni konzervativniji ili liberalniji od drugih što bi se pokazalo u većem odnosno manjem udjelu religioznosti.

Projekt bošnjakizacije Muslimana u Hrvatskoj nije u potpunosti uspio na što ukazuje podatak da je 2001. godine samo 16 856 hrvatskih građana kao materinji jezik odabralo bosanski. U islamskoj zajednici kod ispitanika romskog porijekla pojam nacionalnosti je fluidniji u usporedbi s ispitanicima bosanskohercegovačkog porijekla. Tijekom triju popisa porijeklom romska populacija se prelijeva između etnonima Rom-Musliman-Bošnjak-Hrvat (Rašeta, 2016).

Broj Hrvata islamske vjeroispovijesti je u stalnom porastu od osamostaljenja Republike Hrvatske. Godine 1991. bilo ih je 4 254, deset godina poslije 6 848, a na zadnjem popisu 2011. godine 9 647. Vodeći političari ne promoviraju hrvatski islam ponajprije radi dobrih odnosa s Bošnjacima u RH te u BiH, koji bi to shvatili kao nasilno pohrvaćenje

Nacionalna svijest Roma u Hrvatskoj nije formirana niti raširena uslijed nedostatka konsenzusa oko imena, svjetonazora, simbola, kulturnih obilježja i jezika (Hrvatić, 1996: 917; Šlezak, 2010: 156). Pitanje romske nacionalnosti otvorilo se

osamostaljenjem Republike Hrvatske. Dugogodišnji zanemarivanje ovog pitanja uzrokovalo je da je 1991. godine razlika između podataka popisa stanovništva (6 695) i različitih procjena bila drastična [Odbora za pastoral Roma (od 7 068 do 13 000), Vijeća Europe (30 do 40 000 Roma), podatak Saveza udruženja Roma Hrvatske (150 000)] (Hrvatić, 1996: 919).

Romska nacionalnost nosi društvenu stigmiju te se ispitanici često izbjegavaju tako izjašnjavati. Broj Roma u Hrvatskoj u stalnom je porastu te ih je 2001. godine bilo 9 463, a na zadnjem popisu stanovništva 16 975, od toga 5 039 islamske vjeroispovijesti.

"Muslimani s velikim M" su doista relikv prošliosti te dugogodišnjeg nerada bošnjačkih i romskih udruga u Hrvatskoj koje su se aktivirale zadnja dva desetljeća nakon alarmantnoga popisa 2001. godine. U prilog tezi Muslimana kao relikta prošlosti, koji će s vremenom iščeznuti, je njihovo drastično smanjenje brojnosti između dva popisa. Dio ih se pobošnjačio, poromio ili pohrvatio. Nije isključena mogućnost da će se dio pohrvaćenih i pobošnjačenih Muslimana na idućim popisima izjasniti drukčije. Prema svemu sudeći, očekuje se daljnje smanjivanje brojnosti Muslimana jer organiziranog otpora u obliku udruga s nacionalnim predznakom nema.

Hrvati muslimani danas

Broj Hrvata islamske vjeroispovijesti je u stalnom porastu od osamostaljenja Republike Hrvatske. Godine 1991. bilo ih je 4 254, deset godina poslije 6 848, a na zadnjem popisu 2011. godine 9 647. (DZS, 2011). Vodeći političari ne promoviraju hrvatski islam ponajprije radi dobrih odnosa s Bošnjacima u RH te u BiH, koji bi to shvatili kao nasilno pohrvaćenje. Drugi razlog izostanka njihove promocije je što su s vremenom postali jedna od prepoznatljivijih karakteristika koja se veže uz NDH (pravaške političke stranke pridonose ovome i danas). Treći razlog je sve do 1993. nepoznata ideja među vodećim hrvatskim nacionalistima, odnosno unošenje isključivog vjerskog elementa u nacionalni identitet. Katoličanstvo je u hrvatskoj nacionalnoj ideologiji uvijek bilo sastavni dio hrvatskog identiteta, ali nikad njegov ključni dio. Raspadom Jugoslavije ova ideja još nije bila jasno definirana, ali ona to postaje izbijanjem rata s Bošnjacima 1993. godine. Dotad je moderna hrvatska nacionalna ideologija od Ante Starčevića pa do NDH, te hrvatske političke emigracije tijekom druge Jugoslavije, bila vjerski uključiva, posebice prema islamu.

U povijesti su Hrvati muslimani hrvatskoj državotvornoj ideji bili potrebni sve dok je ona u svojim projekcijama sezala do Drine. Nakon što je ta ideja propala, Hrvati islamske vjeroispovijesti su zanemareni. Danas autohtoni hrvatski islam promoviraju marginalne pravaške političke stranke i upitna je prisutnost muslimana u ovim internetskim inicijativama uzevši u obzir sličnosti s novoosnovanom "Hrvatskom pravoslavnom crkvom" (začetnik ideje je Hrvat katolik, a arhiepiskop je Bugarin) (Bandić, 2013; Croative.net, 2017). Danas je najpoznatiji Hrvat islamske vjeroispovijesti Zlatko Hasanbegović čiji kratkotrajni mandat na mjestu ministra kulture može imati utjecaja na brojnost ove skupine ukoliko se liberalniji pripadnici odluče distancirati od njegovih političkih stajališta.

Neosporno je to da se na istom geografskom prostoru tijekom povijesti paralelno javljaju etnonimi Hrvat i Bošnjak/Bošnjakin. Valja poštovati današnje stanje stvari i prihvatiti volju i osjećaje pojedinca koji se tiču vlastite nacionalnosti, bio on pripadnik većinskih Hrvata katolika i Bošnjaka muslimana ili malobrojnijih Hrvata muslimana i Muslimana. Također treba prihvatiti činjenicu da je svaki narod na svoj način, te u različitim povijesnim razdobljima, dovršio formiranje modernoga nacionalnog identiteta.

Za razliku od Albanije i Bosne i Hercegovine, gdje muslimani čine većinu, postojanje Hrvata islamske vjeroispovijesti je još značajnije jer su uspješnim višestoljetnim suživotom implementirali islam u zapadne civilizacijske tekovine

Hrvati islamske vjeroispovijesti nisu manjina već dio većinskog naroda. U prilog ovoj tezi ide činjenica da ne postoji nijedna udruga koja bi promicala njihova prava. Ovo pokazuje da do asimilacije dovodi upravo želja pojedinca da se ne izdvaja, već da se uklopi. Biti pripadnikom jednoga naroda znači pripadati jednom civilizacijskom krugu, prihvaćati određene nacionalne vrijednosti (kao što je opstojnost nacionalne države) govoriti većinskim jezikom te smatrati sebe pripadnikom tog naroda. Hrvati islamske vjere nisu konvertiti niti doseljenici te se tako razlikuju od, primjerice, europskih konvertita i doseljenika s Bliskoga istoka i iz Sjeverne Afrike. Hrvati muslimani za razliku od doseljenika i nacionalnih manjina, koje osim Hrvatske imaju i svoju drugu kulturnu domovinu, nemaju druge zemlje osim Hrvatske. Biti katolik ili musliman znači biti pripadnikom transnacionalne zajednice vjernika. Islam je po svom nastanku i današnjoj rasprostranjenosti tekovina Istoka. Zato su Hrvati islamske vjeroispovijesti zajedno s Bošnjacima, te Albancima muslimanima, svojevrsna spona Istoka i Zapada te uspješan primjer očuvanja vjerskog identiteta, ali i ujedno pripadnosti Europi. Dugogodišnji vjerski predstavnik hrvatskih muslimana Šefko Omerbašić navodi Hrvatsku kao najbolji primjer afirmacije muslimana u ukupnom životu zemlje te odnosa države prema islamskoj zajednici u Europi (Nacional.hr, 2011). Za razliku od Albanije i Bosne i Hercegovine, gdje muslimani čine većinu, postojanje Hrvata islamske vjeroispovijesti je još značajnije jer su uspješnim višestoljetnim suživotom implementirali islam u zapadne civilizacijske tekovine.

Bilješke

1 Srbi katolici su još u vrijeme Austro-Ugarske bili prisutni u Dubrovniku, a u vrijeme Države SHS/Kraljevine Jugoslavije u cijeloj Dalmaciji. O Srbima katolicima u Dubrovniku, v. Tolja, 2011.

- 2 Primjerice majka Ante Starčevića, Petar Preradović te Svetozar Borojević.
- 3 Zanimljivo je da je 2 187 hrvatskih građana kao svoju nacionalnost odabralo Pravoslavac.

Literatura

- Abazović, Dino (2010) *Religija u tranziciji: eseji o religijskom i političkom*. Sarajevo: RABIC.
- Bandić, Suzana (2013) Osnovana autokefalna hrvatska pravoslavna zajednica Zadar! *Zadarskilist.hr* 6. listopada. <https://www.zadarskilist.hr/clanci/06102013/osnovana-autokefalna-hrvatska-pravoslavna-zajednica-zadar> Pristupljeno 10. srpnja 2018.
- Croative.net (2017) Aleksandar Radoev Ivanov: HPC kao nacionalna u Hrvatskoj moli za hrvatski narod. *Croative.net* 10. listopada. <https://croative.net/aleksandar-radoev-ivanov-hpc-kao-nacionalna-hrvatskoj-moli-za-hrvatski-narod/> Pristupljeno 9. srpnja. 2018.
- DZS (Državni zavod za statistiku) (2011) Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. <https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm> Pristupljeno 10. srpnja 2018.
- Hodžić, Armin (2017) Bošnjaci u RH tonu u asimilaciju. *Bošnjaci.net*. 17. kolovoza. <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=62635> Pristupljeno 10 srpnja 2018.
- Hrvatić, Neven (1996) Romi u interkulturalnom okruženju. *Društvena istraživanja* 5 (5-6): 913-933.
- Isaković, Ismet (2017) Intervju s Berminom Meškićem: Bošnjaka u Hrvatskoj politički nema nigdje, na umu nam je napraviti pozitivnu promjenu. *Stav.ba* 16. lipnja. <http://stav.ba/bosnjaka-u-hrvatskoj-politicki-nema-nigdje-na-umu-nam-je-napraviti-pozitivnu-promjenu/> Pristupljeno 10. srpnja 2018.
- Jović, Dejan (2013) Identitet Bošnjaka/Muslimana. *Politička misao* 50 (4): 132-159.
- Nacional.hr (2011) Položaj muslimana u Hrvatskoj primjer je Europi. *Nacional.hr* 6. studenog. <http://arhiva.nacional.hr/clanak/119257/jandrokovic-i-omerbasic-polozaj-muslimana-u-rh-primjer-europi> Pristupljeno 10. srpnja 2018.
- Rašeta, Boris (2016) Intervju s Filipom Murselom Begovićem: Hasanbegović se ne bavi historijom, već histerijom. *Express.hr* 5. svibnja. <https://www.express.hr/life/hasanbegovic-se-ne-bavi-historijom-vec-histerijom-4900> Pristupljeno 10. srpnja 2018.
- Starčević, Ante (1992) *Istočno pitanje*. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica Herceg Stjepan.
- Stav.ba (2016) Bošnjaci u Hrvatskoj po drugi put izgubili zastupnika. *Stav.ba* 12. rujna. <http://stav.ba/bosnjaci-u-hrvatskoj-po-drugi-put-izgubili-zastupnika/> Pristupljeno 10. srpnja 2018.
- Šlezak, Hrvoje (2010) Demogeografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju. Magistarski rad. Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Tolja, Nikola (2011) *Dubrovački Srbi katolici – istine i zablude*. Dubrovnik: vlastita naklada. ■